

FILEM SEBAGAI WADAH KOMUNIKASI: SOROTAN KAJIAN LEPAS KARYA U-WEI HAJI SAARI

NUR AZLIZA MOHD NOR
Universiti Kebangsaan Malaysia
liza85nor@gmail.com

NUR AFIFAH VANITHA ABDULLAH
Universiti Kebangsaan Malaysia
nurafifah@ukm.edu.my

ABSTRAK

U-Wei Haji Saari menggunakan filem sebagai wadah komunikasinya untuk memaparkan isu dan budaya masyarakat Melayu. Setakat 2017, U-Wei telah menghasilkan enam buah filem antaranya, *Perempuan, Isteri &...* (1993), *Black Widow-Wajah Ayu* (1994), *Jogho* (1999), *Kaki Bakar* (2001), *Buai Laju-laju* (2004) dan *Hanyut* (2012). Filem-filem arahan U-Wei telah menerima pengiktirafan di festival-festival filem di peringkat nasional dan antarabangsa. Setakat ini filem beliau adalah yang paling banyak diangkat menjadi subjek kajian dalam bidang pengajian filem Melayu. Penulisan terawal tentang filem U-Wei dihasilkan oleh Lawrence Quek yang bertajuk “P. I. & ...? Bicaranya...” pada tahun 1993. Sementara, penulisan terkini berjudul “Korpus Ilmu Filem-filem Arahan U-Wei Haji Saari” diterbitkan pada tahun 2017 oleh Nur Azliza Mohd Nor dan Nur Afifah Vanitha. Di antara penulisan pertama dan terkini terdapat lebih sepuluh artikel lain yang turut mengangkat filem-filem U-Wei sebagai subjek perbincangan. Sehubungan itu, artikel ini bertujuan menjawab persoalan “apakah subjek, kerangka teori dan dapatan-dapatan kajian lepas tentang filem-filem arahan U-Wei?”. Dapatan artikel ini adalah terdapat pelbagai perspektif yang digunakan untuk membincangkan filem-filem U-Wei, dan imej wanita yang dipaparkan pengarah ini cenderung diberi tumpuan. Seiring dengan itu, teori feminisme lebih banyak diaplikasikan sebagai kerangka teori berbanding teori-teori lain. Justeru, dapatan pada artikel ini mampu menyediakan pengetahuan semasa tentang korpus ilmu yang sedia ada berkenaan filem-filem arahan U-Wei bagi sarjana filem Melayu khususnya dan para penyelidik pada masa hadapan.

Kata Kunci: filem Melayu; korpus ilmu; protagonis; sorotan kajian lepas; U-Wei Haji Saari

FILM AS COMMUNICATION MEDIUM: LITERATURE REVIEW ON U-WEI HAJI SAARI'S WORK

ABSTRACT

U-Wei Haji Saari uses film as a medium of communication to portray his ideas on the issues and culture of the Malay society. Up to 2017, U-Wei has directed six films namely, *Perempuan, Isteri &...* (1993), *Black Widow-Wajah Ayu* (1994), *Jogho* (1999), *Kaki Bakar* (2001), *Buai*

Laju-laju (2004) dan *Hanyut* (2012). His films have gained recognition at the national and international film festivals. In the field of Malay film studies, U-Wei's films are often selected as research subject matters. The earliest writing on U-Wei's film was authored by Lawrence Quek entitled, "P. I. & ...? Bicaranya..." in 1993. Meanwhile the latest article entitled, "Korpus Ilmu Filem-filem Arahan U-Wei Haji Saari" was published in 2017 and was authored by Nur Azliza Mohd Nor dan Nur Afifah Vanitha. Besides these two articles, there are ten articles other articles that had been published between 1993 and 2017. Hence this article intends to answer, "what are the subject, theoretical framework and findings of the previous literatures on U-Wei's films?". The findings of this article is derived from a qualitative research design, with content analysis as its main research instrument. The findings in this article are that various perspectives were applied to discuss U-Wei's films, and the image of his female characters gained most attention. Thus, feminist theories were mostly applied as theoretical framework in previous literature as compared to other theories. Hence, the findings in this article provides current existing corpus knowledge on U-Wei's films, specifically for Malay film scholars and for future researchers.

Keywords: Malay film; corpus knowledge; protagonist; literature review; U-Wei Haji Saari

PENGENALAN

Zuhir bin Haji Saari atau nama komersialnya, U-Wei Haji Saari merupakan pengarah Melayu yang tidak perlu diperkenalkan lagi. Sutradara yang dikaitkan dengan seni perfileman Barat ini menceburi industri seni tempatan sekitar hujung 1980-an. Seiring dengan penglibatan dan kejayaan yang dicapai, U-Wei diberikan pelbagai gelaran oleh sarjana-sarjana tempatan mahupun pengkritik-pengkritik tanah air. Antaranya, pembikin filem alternatif, pengarah prolific, sutradara kontemporari Malaysia, pengarah tersohor, pengarah cendekiawan seni dan pengarah yang mempunyai inisiatif untuk mengangkat bidang perfileman Malaysia hingga ke peringkat internasional. Sebelum berkecimpung dalam pengarah filem, terlebih dahulu U-Wei bergelar pengarah dalam penerbitan drama TV sehingga berjaya menghasilkan sebanyak 13 buah drama. Bukan itu sahaja, U-Wei turut memenuhi portfolio peribadinya dengan terlibat secara langsung dalam pembikinan teater, filem digital dan tidak terkecuali, filem pendek (Badrul Redzuan & Faridah, 2011; Hassan Muthalib, 2013; Mahadi J. Murat, 2006; Nur Azliza & Nur Afifah Vanitha, 2017; Sheau Shi Ngo, 2010).

U-Wei secara konsisten telah mengarah sebanyak enam buah filem sepanjang tiga dekad penglibatannya dalam industri filem Melayu. U-Wei menggunakan filem sebagai wadah komunikasi untuk memaparkan idea-ideanya tentang isu dan budaya masyarakat Melayu. Pilihan U-Wei seimbang dalam mengangkat watak wanita dan lelaki sebagai watak protagonis. Misalnya, *Perempuan, Isteri &...* (1993), *Black Widow-Wajah Ayu* (1994) dan *Buai Laju-laju* (2004) diterajui oleh watak protagonis wanita. Sementara, bagi filem *Jogho* (1999), *Kaki Bakar* (2001) dan *Hanyut* (2012) pula, terdiri daripada protagonis lelaki. Adalah menjadi satu kebanggaan buat pengarah handalan ini apabila watak garapannya bukan sahaja dinobatkan kemenangan di festival-festival berprestij negara bahkan di peringkat internasional. Lakonan Nasir Bilal Khan sebagai Amir menerusi filem pertama arahnya iaitu *Perempuan, Isteri &...*,

merangkul kemenangan dalam kategori Pelakon Lelaki Terbaik di Festival Filem Malaysia (FFM) ke-11. Pelakon senior Eman Manan yang melakonkan watak sebagai Amran dalam *Buai Laju-laju* pula turut memenangi anugerah serupa di FFM ke-17. Seterusnya, filem *Kaki Bakar* yang diterajui oleh watak utama lakonan Khalid Salleh sebagai Kakang diangkat sebagai Pelakon Lelaki Terbaik dalam tiga festival yang berbeza iaitu di FFM ke-14, Anugerah Skrin 1999 dan Festival Filem Asia Pasifik ke-43 (Jose F. Lacaba, 2000; Mahadi J. Murat, 2006).

Justeru, seiring dengan perkembangan semasa dalam dunia pendidikan di Malaysia, khususnya dalam kajian filem Melayu, tentunya terdapat sejumlah kajian yang menjadikan filem-filem U-Wei sebagai subjek kajian. Berhubung dengan itu, persoalan yang ingin dijawab dalam artikel ini adalah “apakah subjek, kerangka kajian dan dapatan-dapatan kajian lepas tentang filem-filem arahan U-Wei setakat 2016?”. Maka, objektif utama wacana ini adalah untuk meneliti sorotan kajian lepas tentang filem-filem arahan U-Wei yang telah dirakamkan oleh sarjana-sarjana perfileman atau dalam pelbagai bidang mahupun pengkritik-pengkritik tanah air.

TINJAUAN KAJIAN LEPAS

Setakat ini, terdapat sejumlah sorotan literatur yang relevan dan seiring dengan tujuan utama artikel ini yang mengupas tentang filem-filem U-Wei iaitu *Perempuan, Isteri &...*, *Black Widow-Wajah Ayu*, *Jogho*, *Kaki Bakar*, *Buai Laju-laju* dan *Hanyut*. Kajian-kajian lepas tentang filem-filem U-Wei bukanlah pada tahap yang membanggakan. Namun, semakin bertambah bilangannya seiring dengan kemajuan dalam bidang pendidikan. Hal ini diperkukuhkan melalui penulisan terawal tentang filem sulung arahan U-Wei yang dilakukan oleh Lawrence Quek pada tahun 1993. Walau bagaimanapun, penulisan terkini dirakamkan pula pada tahun 2017 oleh Nur Azliza dan Nur Afifah Vanitha. Setakat tahun 2016, filem-filem U-Wei telah diperbincangkan dalam 21 buah penulisan yang terdiri daripada penulisan berbentuk popular mahupun bersifat akademik (Anuar Nor Arai, 2007; A. Wahab Hamzah, 1994; Fadli Al-Akiti, 2010; Fatimah, 2014; Hanita, 2011; Hassan Muthalib, 2016; Kartina, 1994; Khairulzainizah, 2007; Khoo Gaik Cheng, 1999; Khoo Gaik Cheng, 2002; Khoo Gaik Cheng, 2006; Khoo Gaik Cheng, 2010; Lawrence Quek, 1993; Mohd Hafiz, 2010; Noor Bazura & Abd. Ghafar, 2008; Nur Azliza et al., 2016; Sheau Shi Ngo, 2010; Wan Hasmah & Md. Salleh Yaapar, 2015; Wan Zawawi Ibrahim, 2003; William Van Der Heide, 2002; Zawawi Ibrahim, 2004).

Daripada penulisan-penulisan tersebut pula terdapat 11 buah penulisan meneliti filem U-Wei yang diterajui oleh protagonis wanita. Situasi ini secara tidak langsung menggambarkan bahawa watak wanita dalam kajian filem mempunyai signifikan yang praktikal untuk dikaji. Seiring dengan itu, dalam bidang kesusasteraan pula kajian tentang wanita juga semakin menunjukkan perkembangan dengan menyingkap pelbagai perspektif (Nor Suhada & Shaiful Bahri, 2016; Faisal Tehrani, 2010). Seterusnya, terdapat empat penulisan tentang filem-filem protagonis lelaki U-Wei dan hanya tiga penulisan sahaja berkenaan rangkuman kajian tentang filem-filem protagonis wanita serta filem-filem protagonis lelaki U-Wei. Meskipun begitu, kajian literatur yang hampir dengan kajian ini telah disempurnakan oleh Nur Afifah Vanitha (2017) serta Nur Azliza dan Nur Afifah Vanitha (2017).

Artikel yang berjudul “Sorotan Literatur Bangsawan di Malaysia 1960-2017” telah dikupas oleh Nur Afifah Vanitha (2017) dengan memfokuskan penulisan lepas berbentuk ilmiah. Kajiannya adalah berbentuk penyelidikan asas dengan menggunakan kaedah kualitatif. Penemuan kajiannya menunjukkan bahawa penulisan lepas tentang bangsawan merangkumi pelbagai topik dengan dibahagikan kepada dua skop iaitu pertama; di Tanah Melayu dan Singapura, kedua; bangsawan di Sarawak. Dapatannya turut mendedahkan bahawa penulisan-penulisan ini bukan sahaja menyentuh dari sudut sejarah dan perkembangan bahkan turut merangkumi aspek-aspek seperti lakonan, konvensi teater, muzik, proses persembahan dan usaha-usaha intervensi teknologi untuk memulihara teater. Sehubungan itu, persamaan kajiannya dengan artikel ini adalah dengan membincangkan kerangka konsep dan dapatan-dapatan kajian penulisan lepas. Perbezaannya pula apabila kajiannya membincangkan tentang bangsawan yang merupakan persembahan teater sementara kajian ini pula menjurus kepada filem-filem yang ditayangkan di skrin.

Nur Azliza dan Nur Afifah Vanitha (2017) dalam kertas kerja prosidingnya yang diberi judul, “Korpus Ilmu Filem-filem Arahan U-Wei Haji Saari”, menumpukan ke atas penulisan-penulisan lepas termasuklah penulisan popular mahupun bersifat akademik. Penulis ini mengaplikasikan kajian kualitatif dengan bersandarkan *content analysis* sebagai instrumen utama. Oleh itu, hasil dapatannya menunjukkan bahawa banyak kerangka teori yang diaplikasikan oleh para sarjana termasuklah teori budaya dan feminisme. Penemuan juga mendapati bahawa dapatan-dapatan kajian-kajian yang dikumpulkan adalah berbeza antara satu sama lain selaras dengan tujuan persoalan kajian yang dikemukakan. Persamaan kajiannya dengan kajian ini adalah dengan membincangkan subjek, kerangka kajian dan dapatan-dapatan kajian sebelum ini sehingga tahun 2016. Namun, masih lagi terdapat perbezaan yang ketara dengan kajian ini apabila kajiannya membincangkan secara ringkas, umum dan bersifat kurang mendasar. Sementara artikel ini pula lebih komprehensif kerana mengambil kira keseluruhan artikel pada tahun 2016 tentang filem-filem arahan U-Wei ini.

Walau bagaimanapun, penulisan-penulisan di peringkat sarjana muda iaitu latihan ilmiah hanya dinyatakan namun tidak dikupas kerana sesuai dengan tahapnya, kajian tersebut adalah kurang mendalam. Meskipun begitu, penulisan-penulisan yang bersifat popular tetapi bersifat intelektual turut diperbincangkan bagi mengesahkan penemuan-penemuan baharu daripada perspektif pengkritik-pengkritik filem mahupun di luar bidang.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini adalah berbentuk penyelidikan asas (*fundamental research*) dan reka bentuk kajian adalah dengan menggunakan kaedah kualitatif. Analisis kandungan merupakan instrumen utama yang digunakan dalam mengumpulkan data-data dan maklumat-maklumat yang diperlukan. Kajian kepustakaan dikumpulkan daripada bahan-bahan bercetak seperti artikel jurnal, tesis, buku-buku, penulisan dalam buku, majalah dan kertas kerja dalam prosiding. Bahan-bahan tersebut adalah mengenai U-Wei dan pengiktirafan yang diperoleh oleh sutradara terbabit menerusi filem-filemnya. Selain itu, kajian turut mengumpulkan ulasan serta perbincangan tentang keenam-enam filem U-Wei, iaitu *Perempuan, Isteri &...*, *Black Widow-Wajah Ayu*, *Jogho*, *Kaki Bakar*, *Buai Laju-laju* dan *Hanyut* sama ada terhadap penulisan berbentuk deskriptif mahupun ilmiah. Seiring dengan kemajuan dalam bidang teknologi, rujukan atas

talian tidak terkecuali digunakan dengan memuat turun penulisan-penulisan yang berkaitan dengan wacana ini. Justeru, metodologi kajian yang dipilih ini adalah relevan dalam membekalkan data yang mampu menjawab persoalan kajian bagi menyempurnakan artikel ini.

PERBINCANGAN

Penelitian dan perbincangan tentang sorotan kajian lepas tentang filem-filem U-Wei terbahagi kepada tiga bahagian. Pertama; merangkumi penulisan tentang filem protagonis wanita, kedua; penulisan tentang filem protagonis lelaki dan ketiga; mencakupi kedua-dua filem protagonis wanita dan filem protagonis lelaki. Pembahagian tersebut adalah bertujuan untuk memperoleh dapatan kajian yang sahih dan lebih efektif. Justeru, setiap penulisan yang bersifat ilmiah diperbincangkan secara terperinci bagi menemukan subjek, kerangka kajian serta dapatan kajian selaras dengan persoalan kajian yang dinyatakan. Kecuali untuk artikel yang bersifat popular, perbincangan hanya mencakupi subjek dan hasil perbincangannya sahaja.

Filem Protagonis Wanita

Bahagian pertama ini merangkumi penulisan-penulisan tentang filem protagonis wanita U-Wei. Antaranya, *Perempuan, Isteri &...*, *Black Widow-Wajah Ayu* dan *Buai Laju-laju*. Walau bagaimanapun, setakat ini didapati hanya 11 buah kajian sahaja yang bertepatan dengan bahagian ini iaitu penulisan dalam artikel jurnal, bab dalam buku, tesis di peringkat Sarjana dan Ijazah Doktor Falsafah serta penulisan yang bersifat deskriptif dalam majalah (A. Wahab, 1994; Fatimah, 2014; Hanita, 2011; Khoo Gaik Cheng, 1999; Koo Gaik Cheng, 2006; Lawrence Quek, 1993; Noor Bazura & Abd. Ghafar Ibrahim, 2008; Nur Azliza et al., 2016; Sheau Shi Ngo, 2010; William Van Der Heide, 2002; Zawawi Ibrahim, 2004). Walau bagaimanapun, terdapat juga latihan ilmiah di peringkat Sarjana Muda oleh Kartina (1994) yang berjudul “Imej wanita Jalang di Layar Perak: Kajian Kes Perempuan, Isteri & ...? Arahan U-Wei Haji Saari: Satu Pendekatan Semiotik dan Psikoanalisis”.

A. Wahab Hamzah (1994) merakamkan penulisan dalam artikel bersifat popular dengan tajuk “Masihkah Bunga Desa dan Air Mata? Citra Wanita dalam Filem Melayu Kontemporari” dengan mengangkat persoalan wanita menurut sudut pandang lelaki dan wanita. *Perempuan, Isteri &...* (1993), *Femina* (1994) dan *Wanita Bertudung Hitam* (1992) adalah hasil karya penulis dan pengarah lelaki. Sementara, *Selubung* (1992) pula merupakan hasil penulisan dan garapan sutradara wanita. Hasil perbincangan penulis ini mendapati bahawa Zaleha adalah watak wanita yang paling berani dalam sejarah perfileman Melayu. Hal ini kerana watak ini bertindak secara individu, menentang lelaki dengan kelebihan seksual yang dimiliki serta memutuskan pula untuk mencemarkan keamanan kampung dan kemurnian budaya tradisi masyarakat Melayu. Secara keseluruhan, penulis ini mengatakan bahawa keempat-empat filem ini mempamerkan watak wanita dengan citra baru dan amat bertentangan dengan imej-imej stereotaip seperti wanita dan air mata, ibu tiri, dan penggoda. Tambahnya lagi, pembinaan watak-watak sebegini lahir daripada pandangan para pembikin terhadap masyarakat dalam menghadapi arus kemodenan negara.

Tesis sarjana yang berjudul, “Dramaturgi Filem: Peletakan Produk dalam Naratif Filem-filem Melayu dan Hollywood” dilaksanakan oleh Fatimah (2014) dengan menumpukan terhadap peletakan produk dalam naratif filem Melayu. Perbincangannya merangkumi 10 buah filem yang masing-masing mewakili lima era iaitu *Madu Tiga* (1964), *Adik Manja* (1980), *Perempuan, Isteri &...* (1993), *Sepet* (2004), *Istanbul Aku Datang* (2012). Sementara, filem Hollywood pula terdiri daripada *E.T. The Extra-Terrestrial* (1982), *Titanic* (1997), *Spider-Man* (2002), *Transformers* (2007) dan *The Avengers* (2012). Kajiannya bersandarkan kepada teori naratif yang dikemukakan oleh Syd Field dan model peletakan produk oleh Russel dan Shapiro. Sehubungan itu, dapatannya mengesahkan bahawa filem U-Wei yang pertama iaitu *Perempuan, Isteri &...* tidak menunjukkan pengaplikasian produk seperti yang digariskan oleh Russel dan Shapiro. Sementara, pengaplikasian peletakan produk secara *conscious* kepada audiens dapat ditemui dalam filem-filem alaf baru seperti *Sepet* (2005) arahan Yasmin Ahmad dan filem arahan Bernard Chauly iaitu *Istanbul Aku Datang* (2012).

“Negotiating melodrama and the Malay woman: Female representation and the melodramatic mode in Malaysian - Malay films from the early 1990s-2009” disempurnakan oleh Hanita (2011) dalam tesis di peringkat Doktor Falsafah. Kajiannya meneliti pembinaan watak protagonis wanita yang berlatar-belakangkan kawasan bandar dan luar bandar. Kajian ini berpandukan idea yang diilhamkan oleh Gledhill (1988) bahawa pada asasnya perundingan budaya dalam melodrama adalah representasi gender yang merupakan produk budaya yang terhasil melalui perkaitan antara teks dan subjek sosial. Justeru, filem Melayu yang dipilih dari tahun 1990 hingga 2009 ialah filem arahan Shuhaimi Baba, U-Wei, Aziz M. Osman, Yasmin Ahmad, Bernard Chauly dan Osman Ali. Ketiga-tiga filem protagonis wanita U-Wei telah dilakukan pengkajian oleh penulis ini. Sehubungan itu, kajian mengesahkan bahawa filem Melayu antara tahun 1990-an hingga 2009 telah memberi tumpuan kepada protagonis wanita yang berfikiran terbuka dalam usaha mencapai kebebasan, bersifat romantik dan seksual. Tambah penyelidik ini, permasalahan-permasalahan yang membelenggu protagonis wanita ini secara tidak langsung mendedahkan kepada dimensi perubahan sosial serta peranan baru wanita dalam pasaran ekonomi Malaysia sejak tahun 1990-an hingga alaf baru.

Seterusnya, penulisan dalam tesis Doktor Falsafah oleh Khoo Gaik Cheng (1999) yang berjudul “Gender, Modernity and The Nation in Malaysian Literature and Film (1980s and 1990s)” membincangkan kesan kemodenan dan idea Barat tentang nasionalisme serta pembebasan wanita dalam filem kontemporari Malaysia. Penulis ini memilih lima teori yang relevan dengan kajiannya iaitu, psikoanalisis Lacanian, feminisme, *post colonialism*, nasionalisme dan eksistensialisme (fasisme). Kajiannya memfokuskan kepada filem arahan U-Wei yang pertama iaitu *Perempuan, Isteri &...* dan enam buah filem yang lain iaitu filem *Lara, Selubung, OPS Belantara, Lenjan, Amok* dan *Ku Kejar Kau Lari*. Hasil dapatan menunjukkan bahawa filem-filem tersebut adalah cerminan daripada Dasar Ekonomi Negara (1971-1990), dan walaupun diterima secara positif namun wujud juga pertentangan yang berunsurkan amaran. Walau bagaimanapun, ujarinya pergantungan masih bersandarkan kepada kelas, jantina, etnik, dan kepercayaan politik dan agama seseorang. Ringkasnya, bukti menunjukkan bahawa penulis dan pembikin filem lelaki menggambarkan kemodenan ke atas watak wanita. Sementara penulis dan pembikin wanita pula mempamerkan watak wanita yang begitu selesa dengan kemodenan.

Sekali lagi, Khoo Gaik Cheng (2006) dalam bukunya, *Reclaiming Adat: Contemporary Malaysian Film and Literature* melanjutkan kajian tentang adat untuk mengatasi homogenisasi dan globalisasi dengan memberi penekanan kepada seksualiti, amalan-amalan kuno serta penyembuhan tradisional. Pengkaji ini mengaplikasikan teori Lacanian psychanalysis, nationalism (Benedict Anderson's & Partha Chatterjee's), performative (Bhabha's), psychoanalytical (Fanon's) dan feminisme. Fokus kajiannya adalah terhadap beberapa filem hasil daripada empat pembikin tanah air iaitu Shuhaimi Baba, U-Wei, Adman Salleh dan Erma Fatima. Selain itu, kajiannya turut meneliti hasil kesusasteraan oleh tiga penulis, Karim Raslan, Dina Zaman dan Salleh Ben Joned. Dapatan kajiannya menunjukkan bahawa terdapat usaha-usaha untuk menyesuaikan adat dengan bentuk-bentuk kebangkitan Islam. Hal ini jelas dalam penceritaan semula mitos popular *Hang Tuah* dan *Hang Jebat*. Selain adat yang dipaparkan menerusi seksualiti wanita (Nasi Kangkang) dalam filem U-Wei dan Adman Salleh. Sementara itu, *bawdy language* turut digunakan oleh para penulis dalam penulisan mereka. Adat yang digambarkan dalam filem Shuhaimi Baba pula menjurus kepada mistik, penyembuhan ajaib dan bentuk muzik serta tarian yang dianggap bertentangan dengan ajaran Islam. Secara keseluruhannya, dapatan mengesahkan bahawa kemodenan membantu memulihkan adat sama ada secara sedar atau tidak menerusi filem-filem dan bahan kesusasteraan yang dihasilkan.

Di samping itu, artikel bersifat popular yang bertajuk "*P. I. & ...? Bicaranya...*" dilakukan oleh Lawrence Quek (1993) dengan menumpukan perhatian terhadap moraliti manusia dalam filem *Perempuan, Isteri & ...*. Menurut pandangannya, filem ini memaparkan keserakahan hidup manusia yang secara keseluruhannya berwarna hitam. Penulis ini mengenal pasti filem tempatan sebelum ini telah menggunakan format yang lazim iaitu menggunakan kaedah yang baik untuk mengajar sesuatu yang tidak baik namun sebaliknya pula ditemui dalam filem sulung arahan U-Wei. Melalui watak Zaleha, pengarah secara jelasnya menyatakan perbuatan atau perlakuan yang *interior* dan *exterior* iaitu menyimpang dan tidak bermoral. Oleh yang demikian, adab susila dan moral ditemui di sebalik watak protagonis Zaleha yang dipaparkan dalam tiga wajah, iaitu perempuan, isteri dan 'jalang'. Penulis ini akhirnya menyimpulkan bahawa kemunculan filem ini menyumbang wacana baru kepada teks industri filem Malaysia apabila sarat dengan pemikiran, hiburan, mendorong khalayak berfikir serta mengenal estetika sesebuah filem.

Penulisan berikutnya oleh Noor Bazura dan Abd. Ghafar Ibrahim (2008) yang merakamkan penulisan dalam bentuk artikel dengan judul, "Filem *Buai Laju-laju* arahan U-Wei Haji Saari: Satu Analisis Semiotik". Kajiannya terhadap filem U-Wei yang kelima ini adalah dengan menggunakan kerangka teori semiotik yang dianjurkan oleh Metz dan Wollen. Kajiannya tertumpu kepada aspek prop dan latar set sebagai aspek *mise-en-scene*. Hasil penemuan mendapati bahawa penggunaan prop seperti payung, *Majalah Hai*, foto, set buaian serta mural yang terdapat pada dinding telah menyumbang kepada pembinaan tema dalam filem tersebut. Selain itu, prop yang digunakan turut menyumbang kepada aspek naratif filem. Malahan, dengan adanya tanda petanda secara tidak langsung membantu membaca filem secara holistik yang berasaskan signifikan tahap mitos (*associative*). Dapatan juga menunjukkan bahawa tipologi pada latar set dan prop yang diguna pakai adalah tepat dari sudut penggunaannya. Sekali gus kesesuaian tersebut dikatakan adalah selari dengan sifat-sifat yang terdapat pada semiotik.

Nur Azliza et al. (2016) dalam makalah prosidingnya telah melanjutkan kajian tentang “Seksisme dalam *Black Widow Wajah Ayu* (1994) Arahan U-Wei Haji Saari” dengan percubaan untuk merungkaikan perilaku watak protagonis, Mas Ayu yang menyalahi norma-norma dan kepatuhan masyarakat Melayu Islam. Sejajar dengan itu, penulis ini mengaplikasikan teori *sisterhood political solidarity* di bawah teori feminisme yang dikemukakan oleh Bell Hooks pada tahun 1993. Berhubung dengan itu, kajiannya mengguna pakai konsep struktur institusi sosial dan seksisme yang merangkumi tiga elemen utama iaitu diskriminasi, eksploitasi dan penindasan. Seksisme dalam filem U-Wei ini dihuraikan dalam dua konteks iaitu, hubungan protagonis dengan watak-watak lelaki dan hubungan protagonis dengan watak wanita yang lain. Dapatan kertas kerja ini mengesahkan bahawa seksisme turut hadir dalam budaya masyarakat Melayu Islam. Oleh itu, hasil penemuan ini adalah selari dan sekali gus mengesahkan pandangan yang dikemukakan oleh Bell Hooks (1993) bahawa seksisme dalam hubungan wanita dan lelaki, serta wanita dan wanita hadir disebabkan struktur institusi sosial yang berlandaskan sistem patriarki.

Selanjutnya, Sheau Shi Ngo (2010) memfokuskan kepada “Pembentukan Seksualiti dalam filem U-Wei Haji Saari: Satu Analisis Psikoanalitik Feminis terhadap Filem *Perempuan, Isteri &...*”. Tujuan kajian adalah untuk melakukan penelitian terhadap perubahan struktur asas sinematik yang bukan hanya meneliti melalui kandungan filem semata-mata. Sehubungan itu, kajiannya mengaplikasikan kerangka teori psikoanalitik feminis. Secara jelas, watak wanita dalam filem *Perempuan, Isteri &...* wujud unsur-unsur penindasan dalam dua peringkat. Menurut penyelidik ini, pada peringkat pertama, memaparkan Zaleha dengan seksualiti yang keterlaluan dan seterusnya watak tersebut ditamatkan begitu sahaja. Peringkat kedua pula, watak wanita perlu tunduk kepada watak Amir sebagai agen perintah patriarki. Justeru, dapatan mengesahkan bahawa watak protagonis Zaleha yang distrukturkan sebagai agen naratif dalam pelbagai plot dan renungan balas telah melanggar tradisi sinema dominan. Seperkara lagi, filem ini yang dikatakan berakhir dengan mengembalikan ideal kebapaan dan maskuliniti didapati gagal mencabar kebiasaan paradigma dominan tentang representasi wanita dalam filem-filem Melayu.

Malaysian Cinema, Asian Film: Border Crossings and National Cultures oleh William Van Der Heide (2002) turut menyentuh sepintas lalu tentang filem *Perempuan, Isteri & ...*. Pengkaji ini mendapati bahawa filem ini menyumbang kepada perbalahan dalam paradigma teori disebabkan berbeza dari tradisi sinematik Malaysia yang dianggap sebagai satu kesalahan dari perspektif sosial dan budaya. Watak utamanya iaitu Zaleha dikatakan adalah watak yang berani dan *unapologetic* kepada lelaki. Bahkan, beliau mengatakan bahawa watak ini tidak sesekali tunduk pada kawalan *voyeuristic* lelaki. Tegasnya, *Perempuan, Isteri & ...* adalah filem yang luar biasa daripada teks budaya yang mampu menggunakan strategi sinematik dengan berkesan. Hal ini secara tidak langsung mampu memuatkan margin dan pusat tumpuan dalam ketegangan produktif. Perbincangannya juga turut mengatakan bahawa filem ini mampu mengeratkan hubungan antara bukan Melayu dengan budaya Melayu, antarabangsa dengan budaya Malaysia, dan kosmopolitan dengan masyarakat kampung. Bahkan, seni filem dengan kejayaan komersial, wanita dengan lelaki, *looking* dengan *‘to be looked’* dan Melayu dengan pawagam Malaysia.

Terdapat juga penulisan oleh Zawawi Ibrahim (2004) dengan tajuk artikelnya, “On Erma Fatima’s *The Last Malay Woman: Gendering Discourses on Reclaiming Malayness in The New Malaysian Cinema*”. Fokus perbincangannya adalah ke atas filem *Perempuan Melayu Terakhir* (1999) dengan skop kajian menjurus tentang Melayu dalam konteks globalisasi dan kebangkitan Islam melalui sub teks gender. Meskipun wacananya lebih memfokuskan terhadap filem arahan Erma Fatima, tetapi kajiannya masih boleh dikelompokkan dalam bahagian pertama ini. Hal ini disebabkan di bahagian kesimpulannya, penulis ini turut mengulas tentang watak Zaleha dalam filem *Perempuan, Isteri &....*. Berdasarkan perbincangannya, penulis ini mendapati bahawa U-Wei menggarap watak Zaleha yang terperangkap di sebalik pakaian dan tingkah laku wanita Barat. Kenyataan yang dikemukakan tersebut adalah bersandarkan kecaman daripada sekumpulan wanita yang sekali gus menolak watak garapan U-Wei. Penolakan tersebut adalah disebabkan watak Zaleha yang menyimpang dari imej sebenar sebagai wanita Melayu yang seharusnya mematuhi norma-norma yang digariskan dalam masyarakat.

Filem Protagonis Lelaki

Bahagian kedua pula dikategorikan untuk filem-filem protagonis lelaki U-Wei iaitu *Jogho*, *Kaki Bakar* dan *Hanyut*. Setakat ini, terdapat empat buah penulisan dalam bahagian kedua ini telah ditemui. Penulisan-penulisan tersebut telah dirakamkan dalam penulisan berbentuk buku, artikel jurnal dan artikel yang terdapat dalam laman sesawang (Anuar Nor Arai, 2007; Hassan Muthalib, 2016; Khoo Gaik Cheng, 2002; Wan Hasmah & Md. Salleh Yaapar, 2015). Tiga wacana daripada empat penulisan tersebut adalah berbentuk akademik sementara satu penulisan adalah bersifat deskriptif. Terdapat juga latihan ilmiah yang mengkaji filem berprotagonis lelaki, *Jogho* yang dilaksanakan oleh Khairulzainizah (2007), bertajuk “Sinema Kebangsaan dan Ciri-Ciri Identiti dalam Filem Malaysia”.

Perbincangan tentang filem U-Wei yang ditunjangi protagonis lelaki telah diutarakan oleh Anuar Nor Arai (2007) dalam buku, *Esei dan Kritikan Filem*. Filem *Jogho* diteliti dari empat aspek iaitu naratif, lakonan, sinematografi dan pengarahannya. Dalam aspek pengarahannya beliau membincangkan pengarahannya U-Wei dan menemukan beberapa kelemahan. Misalnya, ‘alam jogho’ yang bermakna gambaran masyarakat Melayu Kelantan-Patani tidak digarap dengan sepenuhnya atau dalam erti kata yang lain sempurna oleh sutradara terbabit. Sementara itu, hasil kerja sinematografi oleh Khalid Salleh juga dikatakan mengandungi kesilapan dari segi konsep dan teknikal. Di samping itu, penulis ini turut menyentuh tentang lakonan pelakon senior, Khalid Salleh yang memegang teraju sebagai Mamat yang dikatakan meninggalkan impak yang luar biasa kepada para penonton. Selain watak protagonis yang disentuh, penulis ini turut menyingkap tentang tenaga lakonan yang dilahirkan oleh watak Sani yang dilakonkan oleh Adlin Aman Ramli. Menurut pandangannya, Sani adalah watak yang paling bertenaga jika dibandingkan dengan watak-watak lain termasuklah watak protagonis, antagonis dan sampingan dalam filem tersebut.

Selanjutnya, pengkritik filem tempatan, Hassan Muthalib (2016) telah membincangkan tentang “*Hanyut* by U-Wei Bin Haji Saari: Discovering The Malay through The Other” dalam artikel yang bersifat deskriptif. Menurut pandangannya, pembukaan dan pengakhiran dalam filem *Hanyut* adalah penting sebagai sub teks dalam konteks pawagam Malaysia. Latar belakang cerita filem ini dikatakannya perlu ditafsirkan berdasarkan sejarah sinema Melayu itu sendiri.

Tragedi yang berlaku dalam filem ini disampaikan oleh U-Wei dengan irama yang penuh dramatik. Justeru, untuk memahami latar belakang *Hanyut*, penulis ini mencadangkan supaya meneliti kembali peranan watak dan peristiwa-peristiwa yang dipaparkan. Menurutnya, keduanya menjadi petunjuk tentang ‘apa’ yang menjadi perkara pokok U-Wei dan ‘apa’ pula yang disampaikan dalam *Hanyut*. Walaupun beliau mengatakan bahawa sebahagian besar yang dibawakan dalam *Hanyut* terdiri daripada para pelakon dan barisan krew daripada orang ‘asing’, namun beliau berpendapat itu hanya sekadar ironi sahaja.

Seterusnya, Khoo Gaik Cheng (2002) dalam penulisan artikel jurnalnya iaitu “Strangers Within The (imagined) Community: A Study of Modern Malay Identity in U-Wei Hj. Saari’s *Jogho* and Sabri Zain’s *Face Off*” mengupas tentang identiti masyarakat Melayu. Justeru, pengkaji ini bersandarkan kepada teori yang dikemukakan oleh Michel de Certeau iaitu tentang *spatialised subjectivity*. Penyelidik ini mengatakan bahawa U-Wei adalah pengarah yang begitu jelas mengangkat tema ‘pengasingan’ Melayu luar bandar. Buktinya, wujud pengasingan agama dan sosial masyarakat Melayu Patani di dalam sebuah negara yang majoritinya adalah Buddha. Bahkan wujud pemisahan wanita di perkampungan Melayu apabila peranan wanita ‘dipinggirkan’ selain dipaparkan dengan konflik antara gender. Sementara *Face Off* karya Sabri Zain pula dianggap penting kerana menangkap *euphoric* momen dalam sejarah masyarakat bandar yang diberi kuasa memanfaatkan kekuatan *transversal*. Oleh itu, secara keseluruhannya pengkaji ini menyatakan bahawa filem dan hasil kesusasteraan ini menunjukkan kampung adalah kurang dari sudut keharmonian dan ketenangan. Sebaliknya, menjurus sebagai sebuah tempat sosial yang mempunyai peraturan yang ketat. Di akhirnya, penulis ini mengesahkan bahawa pemaparan yang sedemikian adalah tindak balas kepada bentuk komuniti dalam amalan sosial Malaysia pada pertengahan hingga akhir 1990-an.

Artikel jurnal berjudul, “Pandangan S. Othman Kelantan dan U-Wei Haji Shaari terhadap Masyarakat Melayu Kelantan dan Pattani: Adaptasi daripada Novel *Juara* kepada Filem *Jogho*” pula disempurnakan Wan Hasmah dan Md. Salleh Yaapar (2015). Kajian ini adalah berkenaan pandangan S. Othman Kelantan sebagai penulis novel dan penelitian U-Wei sebagai pengarah filem menerusi novel *Juara* dan filem *Jogho*. Makalah ini memberi penumpuan kepada salah satu kaedah adaptasi yang dianjurkan oleh Klein dan Parker (1981) iaitu *re-interpretations* atau interpretasi semula terhadap teks. Walau bagaimanapun, kajian mendapati bahawa U-Wei melakukan interpretasi semula terhadap idea asal novel di samping turut mengekalkan struktur asas naratif novel tersebut. Aspek-aspek yang dikekalkan adalah elemen-elemen masa kini yang dilalui oleh watak-watak protagonis. Walau bagaimanapun, pertimbangan semula mengikut kesesuaian dilakukan U-Wei terhadap pengalaman politik watak Mamat yang lalu dan perubahan terhadap watak yang membunuh antagonis iaitu watak Isa. Kajian ini turut mendapati bahawa karya novel dan filem ini telah membawa mesej-mesej yang berharga kepada masyarakat Melayu Kelantan dan Melayu Patani yang hanya dipisahkan oleh sempadan politik sahaja.

Filem Protagonis Wanita dan Filem Protagonis Lelaki

Seterusnya, bahagian ketiga membincangkan tentang penulisan-penulisan yang merakamkan tentang filem-filem protagonis wanita dan filem-filem yang protagonis lelaki iaitu *Perempuan, Isteri &...*, *Black Widow-Wajah Ayu*, *Jogho*, *Kaki Bakar*, *Buai Laju-laju* dan *Hanyut*. Sehingga

kini, tiada seorang pun penyelidik yang mengkaji keenam-enam filem U-Wei. Meskipun tiada yang mengkaji filem-filem U-Wei secara keseluruhan, masih terdapat tiga penulisan yang mengkaji gabungan kedua-dua filem protagonis wanita dan protagonis lelaki U-Wei. Meskipun begitu, kedua-dua penulisan terbabit telah ditemui dalam artikel jurnal (Khoo Gaik Cheng, 2010; Wan Zawawi, 2003) dan satu penulisan dalam majalah (Fadli Al-Akiti, 2010). Sementara itu, hanya terdapat satu penulisan sahaja dalam bentuk tesis, berjudul “Mise-en-scene dalam Filem U-Wei Haji Saari: *Kaki Bakar* dan *Buai Laju-laju*” yang dilaksanakan oleh Mohd Hafiz (2010).

“Pengadaptasian Filem Tempatan: Liku dan harapan” dalam artikel popular telah dihasilkan oleh Fadli Al-Akiti (2010) dengan menumpukan kepada filem adaptasi daripada karya novel. Penulis ini telah menyentuh filem-filem U-Wei iaitu *Kaki Bakar*, *Black Widow-Wajah Ayu*, *Buai Laju-laju* dan *Hanyut* yang merupakan filem adaptasi daripada karya sastera. Selain itu, penulis ini turut menyentuh filem adaptasi tempatan yang lain seperti *Lagenda Budak Setan* (2010) dan *Hikayat Merong Mahawangsa* (2011). Bahkan, filem-filem dari Hollywood yang dikategorikan sebagai pengadaptasian setia kepada karya dan adaptasi daripada karya yang bermutu tinggi, misalnya, *Rosemary’s Baby* (1968) dan *To Kill a Mocking Bird* (1962) turut diberi percontohan. Namun, perbincangan terhadap filem-filem tersebut adalah secara umum sahaja. Hal ini kerana perbincangannya lebih banyak mengulas tentang faktor-faktor yang menyebabkan penerbit filem menimbangkan kembali untuk mengadaptasi novel atau karya yang baik ke layar lebar. Sehubungan itu, antara cabaran yang dikenal pasti adalah wujud kerumitan untuk mendapatkan kebenaran hak cipta daripada penulis karya asal, sikap cerewet penulis dan para pembaca, karya berstruktur plot kompleks dan terakhir, sikap pesimistik terhadap filem adaptasi.

Khoo Gaik Cheng (2010) membincangkan filem yang ditunjangi oleh protagonis wanita dan filem yang ditunjangi oleh watak lelaki dengan kajiannya bertajuk, “Gendering Old and New Malay through Malaysian Auteur Filmmaker U-Wei Haji Saari’s Literary Adaptations, *The Arsonist* (1995) and *Swing My Swing High, My Darling* (2004)”. Fokus kajiannya adalah tentang ideologi pengarah mengenai masyarakat Melayu yang menuju ke arah pembangunan, kemajuan, perubahan sosial dan nilai budaya. Filem ini dikatakan memfokuskan kepada ketegangan antara individu dan masyarakat, yang dinaungi oleh negara kapitalisme dan pemacu untuk mencapai kejayaan ekonomi. Setiap filem *deconstruct* tentang pencapaian dan kejayaan Dasar Ekonomi Baru. Penulis menghujahkan bahawa *Kaki Bakar* dan *Buai Laju-Laju* menyerlahkan impian individu pembangkang berbanding identiti Melayu secara kolektif melalui pergerakan dan *stasis*, iaitu *gendering stasis* dirujuk sebagai tradisional dan lelaki (*Old Malay*) sementara kemajuan adalah sebagai wanita (*New Malay*). Penulis ini mendapati bahawa *Buai Laju-Laju* diletakkan kejayaan pada *femme fatale* melebihi anti-hero, dan secara halus mengkritik aspek sosial dan moral kerajaan yang berideologikan kapitalis.

Sementara itu, artikel yang bertajuk “The Search for A ‘New Cinema’ in Post-Colonial Malaysia: The Films of U-Wei Bin Haji Saari as Counter-Narrations of National Identity”, telah dilakukan oleh Wan Zawawi Ibrahim (2003). Artikel ini memfokuskan tentang *new cinema* dalam pasca-kolonial Malaysia menerusi filem-filem U-Wei sebagai penceritaan yang bertentangan dengan identiti nasional. Wacana ini membincangkan tentang tiga filem U-Wei iaitu *Perempuan, Isteri & ...*, *Kaki Bakar* dan *Jogho*. Hasil penemuan kajian menunjukkan bahawa watak Kakang (*Kaki Bakar*) dan Mamat (*Jogho*) adalah konsisten sebagai lelaki Melayu yang dominan. Dalam *Perempuan, Isteri & ...* pula membuktikan bahawa watak Zaleha

mendominasi lelaki yang akhirnya membawa kepada perilaku yang melampaui batas sebagai seorang wanita Melayu. Seperti yang diperkatakan oleh penulis ini, walaupun U-Wei memberi kemenangan kepada watak lelaki dan watak wanita, tiga filem ini tetap menemui persamaannya. Hal ini disebabkan filem-filem ini membicarakan tentang identiti Melayu dalam *new cinema* pasca-kolonial Malaysia.

KESIMPULAN

Sehingga tahun 2016, didapati keenam-enam filem U-Wei telah diteliti dan diperbincangkan oleh sarjana-sarjana tempatan dan pengkritik-pengkritik filem tanah air. Sama ada dalam penulisan berbentuk akademik mahupun yang bersifat popular. Walau bagaimanapun, daripada sejumlah penulisan-penulisan terbabit didapati para penulis lebih banyak melakukan kupasan terhadap filem U-Wei yang ditunjangi oleh protagonis wanita berbanding filem-filem yang diterajui protagonis lelaki. Merujuk kepada filem protagonis wanita pula, filem *Perempuan, Isteri &...* yang pernah mencetuskan polemik dan kontroversi dalam sejarah perfileman Melayu lebih banyak dilakukan perbincangan. Sementara itu, pelbagai perspektif yang diangkat dalam penulisan-penulisan tersebut iaitu imej wanita, adaptasi, peletakan produk, pembinaan watak protagonis, kemodenan, nasionalisme, adat, semiotik, budaya, globalisasi Melayu, kebangkitan Islam, teknikal, sinema Malaysia, identiti dan ideologi pengarah. Meskipun daripada sejumlah subjek ini, imej wanita dalam filem sulung U-Wei cenderung diberi perhatian. Seperti yang diperkatakan oleh Norman Yusoff (2008), subjek yang sebegitu adalah merentasi disiplin dan bukan hanya melihat filem sebagai filem semata-mata. Lanjutan itu, didapati pelbagai kerangka teori yang telah diaplikasikan dalam penulisan-penulisan berbentuk akademik terutamanya. Walau bagaimanapun, para penulis cenderung mengaplikasikan teori feminisme sebagai *tools of research* bagi menjawab persoalan dan menyelesaikan permasalahan kajian mereka. Bahkan tidak kurang juga yang mengaplikasikan lebih daripada satu teori serta mengaplikasikan teori dari disiplin ilmu yang lain untuk mengesahkan penemuan-penemuan baharu. Dapatan-dapatan kajian yang dikemukakan pula adalah pelbagai secara tidak langsung membantu mengisi jurang ilmu dalam bidang perfileman Melayu secara khususnya.

Oleh itu, kajian yang dihasilkan ini memberi sumbangan terhadap perkembangan pengetahuan semasa iaitu sebagai perkongsian dan sumber pengetahuan kepada para sarjana dalam bidang perfileman. Sekali gus, menjadi rujukan mahupun pencetus idea kepada penyelidik-penyelidik pada masa-masa akan datang dalam melakukan pengkajian dari perspektif berbeza terhadap filem-filem pengarah agung, U-Wei ini.

RUJUKAN

- Anuar Nor Arai. 2007. *Kumpulan Esei dan Kritikan Filem*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wahab Hamzah. 1994. Masihkah Bunga Desa dan Air Mata? Citra Wanita dalam Filem Melayu Kontemporari. *Dewan Budaya*, Ogos: 51-53.
- Badrul Redzuan Abu Hassan & Faridah Ibrahim. 2011. Membangun 'sinema sikap': Memproblematik Hubungan Kekuasaan Melayu-Tionghua dalam Mukhsin. *Jurnal Komunikasi*, 27(2), 137-160.

Jurnal Melayu

Isu Khas 2017

- Fadli Al-Akiti. 2010. Pengadaptasian Filem Tempatan: Liku dan Harapan. *Dewan Budaya*, September: 50-52.
- Faisal Tehrani. 2010. Tauhid dan Kepimpinan Perempuan dalam *Salam Maria* Karya Fatimah Busu. *Jurnal Melayu*, 5, 47-70.
- Fatimah Muhd Shukri. 2014. Dramaturgi Filem: Peletakan Produk dalam Naratif Filem-filem Melayu dan Hollywood. Tesis Sarjana. Fakulti Teknologi Kreatif dan Warisan, Universiti Malaysia Kelantan, Kelantan.
- Hanita Mohd. Mokhtar Ritchie. 2011. Negotiating Melodrama and The Malay Woman: Female Representation and The Melodramatic Mode in Malaysian – Malay films from the early 1990s-2009. Tesis Ph.D. University of Glaslow, United Kingdom.
- Hassan Abd Muthalib. 2013. *Malaysian Cinema in a Bottle A Century (and a bit more) of Wayang*. Selangor: Merpati Jingga.
- Hassan Abd Muthalib. 2016. The Search for A ‘New Cinema’ in Post-Colonial Malaysia: The Films of U-Wei bin Haji Saari As Counter-Narrations Of National Identity. Muat turun 1 Jun 2017, dari https://www.academia.edu/30181091/HANYUT_BY_U-WEI_BIN_HAJISAARI_DISCOVERING_THE_MALAY_THROUGH_THE_OTHER.
- Kartina Haji Dollah. 1994. Imej wanita jalang di layar perak: Kajian kes Perempuan, Isteri & ...? Arahan U-Wei Haji Saari: Satu Pendekatan Semiotik dan Psikoanalisis. Latihan Ilmiah. Universiti Malaya, Kuala Lumpur.
- Khairulzainizah Khairuddin. 2007. Sinema Kebangsaan dan Ciri-Ciri Identiti dalam Filem Malaysia. Latihan Ilmiah. Universiti Malaysia Sarawak, Kuching.
- Khoo Gaik Cheng. 1999. Gender, Modernity and The Nation in Malaysian Literature and Film (1980s and 1990s). Ph.D Thesis. University of British Columbia Vancouver, Canada.
- Khoo Gaik Cheng. 2002. Strangers Within the (Imagined) Community: A Study of Modern Malay Identity in U-Wei Hj. Saari’s *Jogho* and Sabri Zain’s *Face Off*. *Review of Indonesian and Malaysian Affairs*, 36(2), 81-114.
- Khoo Gaik Cheng. 2006. *Reclaiming Adat: Contemporary Malaysian Film and Literature*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Khoo Gaik Cheng. 2010. Gendering Old and New Malay through Malaysian Auteur Filmmaker U-Wei Haji Saari’s Literary Adaptations, *The Asornist* (1995) and *Swing My Swing High, My Darling* (2004). *South East Asia Research*, 18(2), 301-324.
- Lacaba, J.F. 2000. *The Films of Asean*. Philippines: ASEAN Committee on Culture and Information.
- Lawrence Quek. 1993. P. I. & ...? Bicaranya... *Dewan Budaya*, November: 44-45.
- Mahadi J. Murat. 2006. *Sutradara Kontemporari Malaysia*. Selangor: Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (FINAS).
- Mohd Hafiz Che Othman. 2010. ‘Mise-en-scene’ dalam Filem U-Wei Haji Saari: Kaki Bakar dan Buai Laju-laju. Tesis Sarjana. Universiti Pendidikan Sultan Idris, Tanjung Malim.
- Norman Yusoff. 2008. Membangunkan Budaya Filem. Muat turun 1 Jun 2017, dari http://ww1.utusan.com.my/utusan/info.asp?y=2008&dt=0824&pub=Utusan_Malaysia&sec=Hiburan&pg=hi_32.htm.
- Noor Bazura Baharuddin & Abd Ghafar Ibrahim. 2008. Filem Buai Laju-laju Arahan U-Wei Haji Saari: Satu Analisis Semiotik. *Jurnal Skrin Malaysia*, 5, 55-70.
- Nor Suhada Roslan & Shaiful Bahri Md Radzi. 2016. ‘Wanita Tiga Serangkai’ dalam Syair Sultan Abdul Muluk Melalui Kritik Feminis Showalter. *Jurnal Melayu*, 16(2), 191-216.

- Nur Afifah Vanitha Abdullah. 2017. Sorotan Literatur Bangsawan di Malaysia 1960-2017. *Jurnal Melayu*, 16(2), 179-190.
- Nur Azliza Mohd Nor, Nur Afifah Vanitha Abdullah, Yusmilayati Yunos & Mohammad Nazri Ahmad. 2016. Seksisme dalam *Black Widow-Wajah Ayu* (1994) Arahkan U-Wei Haji Saari. Kertas kerja, The 10th International Malaysian Studies Conference, Universiti Malaysia Sabah, Kota Kinabalu, Ogos.
- Nur Azliza Mohd Nor & Nur Afifah Vanitha Abdullah. 2017. Korpus Ilmu Filem-Filem U-Wei Haji Saari. Kertas kerja, ICDES17, Universiti Malaysia Sarawak, Kuching, Ogos.
- Sheau Shi Ngo. 2010. Pembentukan Seksualiti dalam filem U-Wei Haji Saari: Satu Analisis Psikoanalitik Feminis Terhadap Filem Perempuan, Isteri & ... Dlm. Azman Azwan Azmawati, Mahyuddin Ahmad, Mustafa Kamal Anuar & Wang Lay Kim (Peny.) *Antalogi Esei Komunikasi: Teori, Isu dan Amalan*. Minden: Universiti Sains Malaysia.
- Van Der Heide, W. 2002. *Malaysian Cinema, Asian Film: Border Crossings and National Cultures*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wan Hasmah Wan Teh & Md. Salleh Yaapar. 2015. Pandangan S. Othman Kelantan dan U-Wei Haji Ashaari Terhadap Masyarakat Melayu Kelantan dan Pattani: Adaptasi Daripada Novel Juara Kepada Filem Jogho. *Jurnal Antarabangsa Dunia Melayu*, 8(2), 224-244.
- Wan Zawawi Ibrahim. 2003. The Search for a 'New Cinema' in Post-Colonial Malaysia: The films of U-Wei bin Haji Saari as Counter-Narrations of National Identity. *Inter-Asia Cultural Studies*, 4 (1), 145-154.
- Zawawi Ibrahim. 2004. On Erma Fatima's the Last Malay Woman: Gendering Discourses on Reclaiming Malayness in The New Malaysian Cinema. *Screening Southeast Asia*, 24(2), 27-38.

Biodata Penulis:

Nur Azliza Mohd Nor

Penulis merupakan calon Doktor Falsafah dalam bidang Pengurusan dan Persembahan Seni, di Pusat Penyelidikan Bitara Melayu (BAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK), Universiti Kebangsaan Malaysia.

Nur Afifah Vanitha Abdullah

Penulis merupakan Pensyarah Kanan di Pusat Penyelidikan Bitara Melayu (BAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK), Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau adalah pengajian seni persembahan dengan fokus kepada bidang drama dan teater. Penerbitan lepas beliau cenderung ke bidang teater tradisional, teater sebagai agen perubahan, teater eksperimental, teater dan teknologi, kritikan teks drama dan filem.